

Народна библиотека
Србија

11 531 987

**ANALIZA PRIVREDNIH KRETANJA
I PRIJEDLOZI ZA EKONOMSKU
POLITIKU**

B. HORVAT

SEPARAT 78

**INSTITUT
EKONOMSKIH
NAUKA**

П. 2613/2007

10 = 143695372

1531987

INSTITUT EKONOMSKIH NAUKA

Dr B. HORVAT, *direktor i starješina Odjeljena za privredni sistem*

Dr Ž. MRKUŠIĆ, *dekan Poslediplomske škole i starješina Odjeljenja za financije i vanjsku trgovinu*

Dr P. SICHERL, *zamjenik direktora*

Dr N. MILEUSNIĆ, *starješina Odjeljenja za ekonomiku poduzeća i operaciona istraživanja*

S. STAJIĆ, *starješina Odjeljenja za privredni rast i ekonomska mjerenja*

Institut ekonomskih nauka razvio se iz Istraživačkog odjeljenja Saveznog zavoda za privredno planiranje, koje je bilo osnovano 1958. godine.

Osnovni zadatak Instituta je da proučava teoriju i praksu privrednog razvoja u Jugoslaviji i inozemstvu, da vrši teorijska i primjenjena istraživanja jugoslavenskog privrednog sistema, da radi na usavršavanju metodologije privrednog planiranja i podstiče usvajanje i primjenjivanje suvremenih metoda ekonomske analize i razvoja nove ekonometrijske i druge analitičke metode. Institut izvodi nastavu III stepena iz oblasti ekonomskih i organizacionih nauka. Radi rješavanja konkretnih problema u privrednim poduzećima Institut ima svoj Centar za organizaciju i privredni razvoj poduzeća. U Institutu takođe postoji i Elektronski računski centar u kome se rješavaju složeni ekonomsko-matematički modeli i drugi numerički problemi iz rada Instituta.

Sa ciljem da svoje radove učini pristupačnim široj javnosti, Institut se bavi i izdavačkom delatnošću. Biblioteka Instituta nastoji da prikupi potpunu kolekciju značajnih ekonomskih djela. Institut učestvuje u izdavanju časopisa *Ekonomska analiza*.

ANALIZA PRIVREDNIH KRETANJA I PRIJEDLOZI
ZA EKONOMSKU POLITIKU

Branko Horvat, naučni savetnik

INSTITUT EKONOMSKIH NAUKA
BEOGRAD, 1969.

"Analiza privrednih kretanja i prijedlozi za ekonomsku politiku",
Ekonomist, 1/1969., Zagreb

11 531987

Izdaje i štampa: Institut ekonomskih nauka,
Beograd, Zmaj Jovina 12

Branko HORVAT

ANALIZA PRIVREDNIH KRETANJA I PRIJEDLOZI ZA EKONOMSKU POLITIKU*

I

Rad »Sumarna analiza privrednih kretanja i prijedlozi za ekonomsku politiku«¹ predstavlja radove koji su napisani prije tačno godinu dana. Zbog toga bi očigledno trebalo novelirati tu studiju.

Naslov našeg savjetovanja je ubrzavanje rasta u uslovima stabilizacije. Ako pogledamo, međutim, statističke podatke za posljednjih osam godina, vidimo da imamo usporavanje rasta. I sad se postavlja pitanje na kojoj osnovi možemo ubuduće očekivati ubrzanje rasta, kad smo u proteklih osam godina imali usporavanje rasta. To je razlog koji me navodi na to da najveći dio izlaganja posvetim dijagnozi onoga što se desilo.

Očigledno je, i to ne važi samo za liječnike, da najprije treba postaviti dijagnozu da bi se odabrala najpodesnija terapija i ubrzalo ozdravljenje bolesnika. Ako pogledamo natrag u tih osam godina, vidimo da smo izveli dvije privredne reforme, jednu 1961. drugu 1965. One su se, do duše, nominalno različito zvale, ona iz 1961. zvala se »novi privredni sistem«, a ova iz 1965. »privredna reforma«. Međutim, suštinski ekonomski ciljevi obiju reforma su bili isti. I isto tako, i suštinski rezultati obiju reformi su bili isti. A ti su rezultati razočarali. Iz štampe i političkih zbivanja u našoj zemlji mogao sam ustanoviti da je službena ocjena naše današnje situacije definirana s ove dvije tačke:

prvo, da je privreda stabilizirana i

drugo, da se ciljevi privredne reforme izvršavaju.

Kasnije su dodani kvalifikativi, »osnovni ciljevi« ili »strateški ciljevi«. Prije nego što bih mogao da ma šta kažem o toj ocjeni, a očigledno je ključno da se zna je li ta ocjena tačna za naš budući razvoj i za akciju koju treba da poduzmemo ili ne, htio bih vam navesti nesporne faktore. O interpretaciji fakata možemo diskutirati ali da bi diskusija imala smisla, mislim da je apsolutno nužno da se najprije navedu fakti koji su za tu diskusiju relevantni.

Što se tiče prve ocjene, da je privreda stabilizirana, činjenica je da nikad od ekonomske blokade 1948—1952. naša privreda nije bila tako nestabilna kao što je posljednjih nekoliko godina i danas. Dovoljno je pogledati grafikone profesora Bajta i Mencingera i iz naše knjige, do-

* Rad predstavlja uvodno izlaganje i zaključnu riječ na savjetovanju »Ubrzanje rasta jugoslovenske privrede u uslovima stabilnosti« koje je održano u Kragujevcu, 27. i 28. februara 1969.

¹ Jugoslovenski institut za ekonomska istraživanja, Beograd, 1968.

n. 2613/2007

voljno je da uzmemo statističke podatke i da na grafičkom papiru nacrtamo kretanja osnovnih privrednih serija, kao što su proizvodnja, dohodak, izvoz, uvoz, krediti, međusobna dugovanja i slično, pa da vidimo da amplitude oscilacija tih serija, razlike od minimuma do maksimuma nikada nisu bile veće od 1952. godine. Jednim istraživanjem u Institutu, s namjerom da se vidi kako stojimo prema ostalim zemljama izabrano je 10 zemalja za komparaciju, 5 istočnoevropskih i 5 zapadnih. Pokazalo je da je privredna nestabilnost u Jugoslaviji veća nego u ma kojoj od tih 10 zemalja, a jedna od njih bile su i SAD, koje su poznate po prednjim ciklusima. Prema tome, to su fakti. Ostaje da se interpretira zbog čega je to tako i što možemo ubuduće očekivati.

Što se tiče druge ocjene o ciljevima koji se izvršavaju, prethodno je potrebno definirati koji su to ciljevi. Tu ne postoji suglasnost i ne postoji, koliko sam lično informiran, ni jedan službeni dokumenat gdje su ti ciljevi tačno, nedvosmisleno nabrojani. Ali unatoč tome mislim da postoji prilično opća suglasnost o ciljevima akcija kojima se ulazilo u reformu. Mislim da bi se mogli klasificirati u slijedećih pet ciljeva ili zadataka. I oni su, opet ponavljam, implicirani, ako nisu bili eksplicitno izraženi i u reformi iz 1961. godine.

Prvi je bio *stabilizacija cijena*. Podaci pokazuju da su cijene proizvođača industrijskih proizvoda stabilizirani uglavnom na ranijem trendu. Kao upoređenje uzimam samo posljednje dvije godine, jer mislim da možemo pretpostaviti da su 1965. i 1966. predstavljale prelazno razdoblje, gdje je nužno dolazilo do adaptacije i ne bi bilo u redu da poremećaje iz te dvije godine miješamo s kasnijim rezultatima. Dakle, ako uzmemo posljednje dvije godine kao relevantne za ocjenu, tada proizlazi da su cijene proizvođača u te dvije godine rasle otprilike istim tempom kao što su rasle u jedanaest godina od 1952. do 1963. godine, otprilike 1% godišnje. S time da su u 1968. cijene usporenije rasle i s time da sada, početkom 1969. imamo ponovno inflacione pritiske. U cijenama na malo od 1952—1963. porast je bio 3,5%, a u posljednje dvije godine porast je 5,2%. Znači, cijene na malo rastu brže nego što su rasle u jedanaestogodišnjem razdoblju prije reforme, pri čemu 1964. isključujem zbog istih razloga zbog kojih isključujem 1965. i 1966. budući da je to bila patološka godina. Jedino cijene proizvođača poljoprivrednih proizvoda rastu slabije, naime, padaju. I zbog toga, kao što znate, naši su poljoprivrednici veoma nezadovoljni.

Drugi zadatak je bio *jačanje izvoza i smanjivanje vanjskotrgovinskog deficita*. I zaista, u 1955. je došlo do eksplozije izvoza, zbog razloga, međutim, koji nisu jako vezani s reformom, ali od 1966. nadalje izvoz roba znatno sporije ekspandira od uvoza roba. Tako je prošle godine izvoz roba spao na nulu, pri čemu je za daljnji razvoj naročito opasno to što se izvoz kretao sporije od proizvodnje.

Treći zadatak je bio u vezi s *intenzificiranjem proizvodnje*, s onom parolom prelaska od ekstenzivne na intenzivnu proizvodnju i u vezi s time se zahtijevalo da produktivnost rada raste brže. Ako sada ponovo usporedimo čitav period 1952—1964. sa cijelim periodom 1964—68. vidi se da produktivnost rada u posljednje četiri godine raste sporije, nego u prethodnih 12 godina (čak i ako se izvrše korekcije za skraćivanje radnog tjedna). Ako pogledamo što se dešava s efikasnošću investiranja vidimo

da i efikasnost korištenja osnovnih sredstava pada. I recimo, za 1967. godinu, za koju su posljednji podaci koji mi dozvoljavaju preciznu analizu, može se reći da je korištenje osnovnih sredstava bilo za 15% slabije nego 1964. posljednje godine prije reforme.

Četvrti zadatak koji vidim u obje reforme iz 1961. i 1965. bio je *razvoj slobodnog tržišta*. Očigledno je da je naš privredni sistem orijentiran razvijanju što slobodnijih tržišnih odnosa. Postoje različite mogućnosti da mjerimo tržišnost ili konkurentnost naše privrede. Jedna je mogućnost da vidimo kako se cijene formiraju i u kojoj mjeri se slobodno formiraju. Prema podacima Saveznog zavoda za cijene, 1958. je bilo pod kontrolom 31% industrijskih cijena, 1968. godine 46%. Dakle, prošle smo godine bili u tom pogledu ispod onog naš nivoa od prije 10 godina. Jedan drugi pokazatelj slobodnog razvoja tržišta u nas je vanjskotrgovinska razmjena. Vi znate da je proklamiran cilj da se ide na konvertibilnost dinara, što slobodniju razmjenu itd. Međutim, ako se pogledaju mjere, u prošloj godini u toj oblasti, vidi se da se sve više roba prebacuje s liberalnog režima vanjske trgovine na restriktivne režime, tako da umjesto da se približavamo konvertibilnosti dinara mi se od toga cilja udaljavamo.

Ova su četiri zadatka mjerljiva, oni se mogu kvantificirati i stoga tu, ukoliko su podaci tačni a ja vjerujem da jesu, ne može biti različitih mišljenja.

Peti je cilj, međutim, nemjerljiv; radi se o *razvoju poduzetničkog mentaliteta u našim poduzećima*. Svi znamo da je bio potreban jedan prelazni period, od administrativno uvjetovanog mentaliteta na mentalitet koji odgovara samoupravnoj tržišnoj privredi, i u tom je pogledu nesumnjivo došlo do značajnog napretka u posljednje četiri godine. Naši privredni subjekti se danas sigurno ponašaju mnogo više tržišno i s mnogo više poduzetničkog mentaliteta, nego ranije. Međutim, postavlja se pitanje: nismo li uz neku drugu ekonomsku politiku tu mogli i više postići, ili, da budem sasvim precizan, nismo li uz jednu bržu stopu rasta mogli postići i još brži razvoj tog poduzetničkog mentaliteta. Često sam čuo odgovor mnogih ljudi da je privreda trebala da prođe »kroz šibe«, pa da se nauči privređivati; dok su kolektivi dobro živjeli, dok je banka pokrivala dugove itd. nitko nije mnogo mislio na efikasnost privređivanja. To je moguća teorija. Htio bih vas podsjetiti da ta »teorija šibe« nije nova, da je ona nekad vladala u pedagogiji, pa su, unatrag otprilike pola stoljeća, pedagozi ustanovili da se mnogo bolji rezultati postižu bez šibe. Ista je teorija vlada otprilike 1920. godine u privredi, u organizaciji industrijskih poduzeća, to je tejlorigizam. Radnika moraš disciplinirati, daš mu zadatak, on nema što da misli i tada se postiže maksimalna produktivnost. Ali su i na Zapadu došli do toga da to nije maksimalna nego minimalna produktivnost i da treba upotrebiti sasvim druge stimuluse, koji su potpuno različiti od stimulusa šibe. Što se mene tiče, duboko sam uvjeren da smo jednom drugom ekonomskom politikom, koja bi bila stimulirala razvoj, rast, ekspanziju, mogli postići i u tom pogledu veće rezultate nego što smo postigli. Međutim, na tome ne insistiram, budući da se radi o nemjerljivim kategorijama, prema tome, razni ljudi mogu imati razna mišljenja. Iz ove kratke analize koja je nesumnjivo defektna i koja bi zahtijevala mnogo precizniji aparat, moj bi zaključak bio,

a mislim da bi i tu mogli ekonomisti općenito da se slože, da su ciljevi reforme bili dobro postavljeni, i one 1961. i ove 1965, ali da naprosto nisu bili izvršeni, tako da — ako je ta ocjena tačna — naš problem nije u tome da analiziramo ciljeve, kao što to obično radimo (mi nekako po nacionalnom temperamentu uvijek raspravljamo o principima). Naš je problem da sada vidimo zašto ne ostvarujemo ono što smo se dogovorili. I tu mislim nije problem isključivo ili prvenstveno političkog karaktera, kao što se to vrlo često u javnosti ističe. Čvrsto sam uvjeren da i u slučaju da svi misle na isti način, da je postojala potpuna politička suglasnost — što sigurno nije u praksi bio slučaj, ali da smo i to imali, ne bismo imali bitno različite rezultate u privredi. Prema tome, naš problem nije ni u toj sferi. On je u jednoj drugoj sferi i zato bih pokušao jednom analizom identificirati tu sferu u koju mi moramo ući, ukoliko želimo da ubuduće radimo efikasnije nego do sada. Prethodno još da navedem dodatne efekte kretanja koja sam analizirao. Jedan od njih je da se životni standard, ako se promatra cjelokupno stanovništvo Jugoslavije, a to je jedina relevantna mjera, bar u jednoj socijalističkoj zemlji, znatno sporije kretao posljednje četiri godine nego ranijih dvanaest godina. Nadalje da je nezaposlenost enormno porasla. Ako registriranoj nezaposlenosti više od 300.000, dodate onih 400.000 što su otišli u inozemstvo i od kojih bi mnogi željeli da se vrate ali nemaju na što da se vrate, tada naša faktična nezaposlenost iznosi više od 700.000 ljudi, a to je više od ukupne brojnosti radničke klase Jugoslavije prije rata. Dakle, to je jedan podatak koji zahtijeva da se veoma ozbiljno zamislimo u kakvoj smo situaciji. Dodajmo tome ovaj efekt, koji općenito ostaje nezapažen, naime, da je tehnički progres dobrim dijelom funkcija vremena. Ma šta radili on ide svojim tokom, a to znači slijedeće: ukoliko se proizvodnja ne razvija, radnika je automatski previše. Naša istraživanja su pokazala da je u 1967. trebalo otpustiti, pored onih koji su već bili otpušteni, još 70.000 ljudi iz industrije, ili 150.000 ljudi iz nepoljoprivrednih djelatnosti, da bi se postiglo isto korištenje radne snage kao u 1964. godini, za koje znamo da je bilo daleko od optimalnog. Prema tome, mi smo 1967, prvenstveno zbog usporavanja proizvodnje, uza sve napore da se riješimo suviše radne snage, imali veću prekobrojnost radne snage nego 1964. godine, posljednje godine prije reforme. Nadalje, kao što se vidi iz knjižice koju je pripremio Savezni zavod za statistiku, najbrže raste broj nezaposlenih s kvalifikacijama. Posljednje četiri godine kvalificirani kadrovi među nezaposlenima povećavaju se po zastrašujućoj stopi od 31%.

Četvrti nuz-efekt tih kretanja je stagnacija u našoj nauci, naučnim istraživanjima. Jedna prilično kaotična situacija, dezintegracija naučnih organizacija i emigracija naučnih kadrova. Šta to znači u jednoj privredi koja mora da se bori s međunarodnom konkurencijom i koja je proklamirala cilj integriranja u međunarodnu podjelu rada, nije potrebno posebno isticati.

Peti nuz-efekt je veoma nezgodan zbog svoje svoje političke delikatnosti, a radi se o nerazvijenim područjima. Proklamirali smo i željeli politiku sustizanja; ono što se faktički desilo je povećanje raskoraka između razvijenih i nerazvijenih. Odmah bih dodao da je to nešto što je trebalo očekivati. Naša su istraživanja pokazala, naime, da privredni me-

hanizam Jugoslavije funkcionira na slijedeći način. Kad imate ciklička kretanja, kad imate poremećaje, ti poremećaji se u nerazvijenim područjima uvijek znatno jače reflektiraju nego u razvijenim zbog intuitivno očiglednih razloga. Prema tome, kad smo imali usporavanje u privredi u cjelini, to usporavanje je moralo u nerazvijenim područjima da bude veće nego u razvijenim. I sve proklamacije o suprotno mnisu tu mogle bitno da pomognu.

I na kraju, posljednji nuz-efekt je taj da smanjenje, čak apsolutno smanjenje investicija, onemogućuje modernizaciju proizvodnje i na taj način onemogućuje ubrzanje tehničkog progressa. U posljednjoj godini za koju imamo podatke i za koju smo, prema tome, mogli izvršiti istraživanja, u 1967. godini, tehnički progres je počeo da pada, stopa tehničkog progressa bila je niža nego u ranijih deset godina i ako se to nastavi možemo također lako zamisliti kakva će to biti situacija za našu privredu ubuduće.

Treba upozoriti na dvije ocjene koje se u vezi s tim podacima obično daju, bar ocjene koje su najčešće do mene stizale.

Prva je slijedeća: Kaže se: »Privredna reforma je dovela do društvene reforme, do Brionskog plenuma, do demokratizacije našeg društvenog života, prema tome, ni jedna cijena koju bismo platili za taj društveni razvoj nije previsoka«. I kad bi to bilo tako, mislim da bismo svi mogli da se složimo. Zaista, za ono što se desilo u evoluciji naše društvene strukture od 1964—1965. naovamo, malo je primjera u suvremenim političkim zbivanjima. I mislim da na tome dalje uopće ne treba insistirati. Međutim, stvar je u tome da je to rezoniranje pogrešno. Upravo ta dilema. Po mom mišljenju, stvari stoje tačno obrnuto, naime, neuspjesi na privrednom planu predstavljali su veliku kočnicu brzom razvoju društvene reforme; da smo imali višu stopu rasta, veću zaposlenost itd. ne bismo imali nacionalističkih ekscesa, ili bar ne u toj mjeri; ne bismo imali obustave rada, imali bismo mnogo smireniju situaciju koja bi nam dozvolila da s mnogo više energije priđemo razvoju društvene reforme. Prema tome, veoma je vjerovatno, u to sam uvjeren, da je uzročna veza obrnuta, naime, da su stabilnost u privredi i privredni razvoj ključna pretpostavka da bi se društvena reforma mogla uspješno odvijati i da nam se ne dešavaju ponovo ekscesi, takvi ekscesi koje sam upravo naveo.

Drugi razlog koji se sad, u posljednje vrijeme sve češće navodi — isprva je to bilo u privatnim razgovorima, kasnije se to počelo nekako kriomice uvlačiti u štampu, u novine, a nedavno, prilikom jednog televizijskog intervjua čak je to pitanje sasvim direktno postavljeno — naime, da li je tačno da je samoupravljanje dovelo do kaotičnosti u jugoslavenskoj privredi?

Po mom mišljenju opet je veza tačno obrnuta. Ne da je prevelik stepen samoupravljanja doveo do tog gubitka kontrole i recesionih kretanja itd. nego je onemogućavanje samoupravljanja razlog naše sve manje i manje privredne efikasnosti. Evo vrlo jasne ilustracije. Neka naša istraživanja pokazuju da se raskorak između predviđanja društvenog plana i kasnije realizacije od 1960. sve više povećava. Prema tome, privredni subjekti se orijentiraju prema jednoj perspektivi, a faktički se desi nešto drugo. U situaciji kad je privrednoj organizaciji blokiran tekući ra-

čun, kad nema investicionih fondova za modernizaciju, kad se za isti rad u dva susjedna poduzeća dobiva i četverostruko različita nagrada, tada je samoupravljanje dobrim dijelom svedeno na fikciju. Prema tome, ne može biti ni govora o tome da tako preveliki obim samoupravljanja, nego tačno obrnuto, onemogućavanje samoupravljanja faktički onemogućava da se potencijali realiziraju. Neka naša fragmentarna istraživanja, pokazuju da su samoupravne strukture unijele, ugradile u našu privredu goleme potencijale, ali ti potencijali ne dolaze do izražaja zbog neadekvatnog okvira u kojem te strukture treba da funkcioniraju, među ostalim, zbog elemenata koje sam upravo naveo.

Kakav lijek se traži tim problemima? Ponovo, u posljednje vrijeme dobiva se utisak da se manje-više sva rješenja tih problema očekuju od jednog instrumenta, da ga tako nazovem, koji se naziva samoupravni dogovor. Mislim da se opet radi o pritiskanju na potpuno pogrešno dugme. Očigledno je da u jednoj samoupravnoj privredi etatiističke intervencije treba zamijeniti samoupravnim dogovaranjem; to nikad nije bilo sporno. Očigledno je da naš društveni plan treba donositi na taj način da predstavlja u krajnjoj konsekvenci dogovor onih kojih se taj plan tiče. Ali to je jedna stvar, a druga je stvar rješavanje svakog problema u privredi dogovaranjem. U praksi se to svodi na to da je dogovaranje postalo instrument za oslobađanje svake odgovornosti. Kad se pojavi nezgodan problem u privredi, bilo politički bilo stručno delikatan, ili se naprosto ne zna kako bi trebalo reagirati, tada državni aparat sve češće kaže »dogovorite se«. A kako da se oni dogovaraju kad ih je opća privredna situacija dovela u takav položaj iz kojega sami ne mogu da nađu izlaz? Hoću naprosto da kažem da je ta pozitivna ideja dogovaranja, kao što se to vrlo često dešava ne samo u našoj sredini nego uopće, vrlo brzo postala nešto što je krajnje negativno.

Drugi momenat je ovaj. Privreda je jedan sistem. Svaki sistem mora na neki način da funkcionira sam po sebi, ako se želi da to bude efikasan sistem. Sistem u kojemu bismo stalno nešto morali naravnavati, bio bi jedan vrlo neefikasan sistem. Sistem u kojemu bi se svi problemi rješavali na taj način da bi se uvijek morao netko s nekim dogovarati bio bi još neefikasniji nego jedan administrativni sistem. Tako da ova deformacija originalno ispravne ideje društvenog dogovaranja dovodi faktički do jednog aorskog mentaliteta koji zahtijeva da se ni jedna odluka ne donosi samoupravno i autonomno, nego uvijek moraš nekoga pitati za dozvolu. Prema tome, taj sistem doveden do svoje krajnje konsekvence je antiteza samoupravljanju i kao takav ne može pridonijeti rješavanju naših problema, jer sve ono što koči samoupravljanje koči u krajnjoj liniji i efikasnost privređivanja u našoj zemlji. Kakva je, prema tome, naša stvarna situacija?

Prvo, naglašavam konstataciju da su samoupravne strukture ugradile u našu privredu ogromne razvojne potencijale i da je naš osnovni problem da se ti potencijali iskoriste.

Drugo, da u našoj privredi postoje veoma izraženi privredni ciklusi koji su donedavno bili nepoznati organima ekonomske politike i zbog toga anticikličke politike naprosto nije bilo. Dešavalo se zbog toga da su primjenjivani pogrešni instrumenti ili u pogrešno vrijeme i na pogrešan

način. Da to ne ostane prazna ilustracija evo slučaja koji je možda najdrastičniji od svih a to je korištenje monetarne politike u usmjeravanju privrednih kretanja, i to naročito monetarne restrikcije. Monetarnu restrikciju treba koristiti u situaciji vrha privrednog ciklusa kad dolazi do takozvane potražne inflacije, a i onda samo ako imamo približno usklađenu privrednu strukturu. To je njena domena. Ako se ona koristi izvan te domene, može da donose privredi samo štete. Međutim ona se u nas koristila u situaciji kad su privredni resursi bili neiskorišteni — s jedne strane, nezaposlenost radne snage, s druge strane, neiskorištavanje kapaciteta — i u situaciji veoma izraženih strukturnih disproporcija. I kad je taj instrumenat tu iskorišten rezultat je mogao da bude jedino redukcija proizvodnje i stagnacija do koje je, kao što znate, došlo 1967.

Treći element naše stvarne situacije sad je ono što zapravo trebamo. Ja bih to veoma kratko, svjestan da stenografski stil može uzrokovati i mnogo nerazumijevanja, definirao ovako:

Nama je potreban privredni sistem i privredna politika koja će u suštini riješiti slijedeća dva problema, odnosno, na slijedeća dva načina.

Prvo da organi ekonomske politike budu isključivo odgovorni za provođenje ekonomske politike. Ne da dijele odgovornost, nikakvo samoupravno dogovaranje u pogledu odgovornosti. Odgovornost je uvijek definirana za nekoga vrlo precizno, inače imamo neodgovornost. Prema tome, organi ekonomske politike treba da budu isključivo odgovorni:

— prvo, za stabilnost privrednih kretanja, što mogu postići pravilnom anticikličkom politikom, i

— drugo, za ujednačivanje uslova privređivanja.

Pri tome ne mislim ni na kakve kompenzacije ili prelivanja itd. nego na to da za sve privredne subjekte treba da budu stvoreni isti startni uslovi, pa onaj koji je bolji taj će više i da zaradi. Očigledno je da smo danas veoma daleko od te situacije.

Drugi element tog privrednog sistema, te privredne politike odnosi se sada na privredne subjekte. Ja mislim da njima treba ostaviti onaj domen gdje su isključivo nadležni, a to je da maksimiraju svoje dohodak. Ako privreda ne funkcionira kako treba to nikada — to je aksiom ekonomske politike — ne može da bude rezultat ponašanja poduzeća, odnosno privrednih subjekata. Oni se uvijek pravilno ponašaju, jer se uvijek adaptiraju uslovima sistema i politike. Prema tome, ako želimo imati efikasan sistem, tada privrednim subjektima u tom sistemu moramo ostaviti potpunu autonomiju u ponašanju a to je identično sa zahtjevom potpunog samoupravljanja. Da radni kolektiv i radnički savjet, odnosno uprava poduzeća, donose svoje odluke ne pitajući nikoga za savjet i dozvolu. Naravno, ima graničnih područja gdje se interesi sukobljavaju, tu će biti potrebno dogovaranje itd., ali to su izuzeci. Pravilo u jednom, dobro organiziranom ekonomskom sistemu je da automatski funkcionira. Može li se to postići? Očigledno je to lakše reći nego izvesti. Moj je odgovor da suvremena ekonomska nauka daje rješenje za te probleme tačno ovako kako sam iznio. Kakva su to rješenja, stvar je ekonomske teorije. Ali ne samo ekonomske teorije; mi moramo tu teoriju primijeniti na naše konkretne uslove, znači, potrebna su istraživanja, izračunavanja, mjerenja itd., pri čemu nažalost moram konstatirati da dok je pri-

lično poznato što i kako treba raditi, jer je to stvar, kao što sam rekao, suvremene ekonomske teorije, i to znamo. Međutim kako to primijeniti, kako dozirati pojedine stvari itd., to ne znamo jer to možemo saznati jedino na osnovi vlastitih istraživanja koja, uglavnom, ne provodimo.

Mogli bismo diskutirati, odnosno, mogao sam da se orijentiram tome da analiziram moguće mjere ekonomske politike, da se oživljavanje proizvodnje do kojega je došlo u posljednjoj godini dana nastavi, i tada bismo vrlo brzo došli do zaključka da monetarnu politiku ne možemo upotrebiti, da moramo razviti fiskalnu politiku, da je dosadašnja koncepcija budžetskog suficita i deficita kameralistička koncepcija koja odgovara vremenu kneza Miloša, a da u modernoj privredi suficit i deficit federacije nisu administrativni saldi nego ključni elementi ekonomske politike itd. Međutim, mislim da takvo raspravljanje ne bi bilo ključno. Naša današnja situacija mogla bi se fundamentalno sažeti u slijedeće četiri tačke:

Prvo, nama je potrebna izgradnja jednog modela funkcioniranja jugoslavenske privrede. Mi jednostavno ne znamo kako naša privreda funkcionira. Ne znamo zato što to nismo istraživali i zato što je ta privreda takva privreda koja se veoma mnogo razlikuje od svih ostalih poznatih tipova privrede. Ona fragmentarna istraživanja koja smo do danas izvršili pokazuju da se naša privreda u nekim stvarima ponaša dijametralno suprotno nego, recimo, privreda sovjetskog tipa ili privreda američkog tipa. Prema tome, nikakav udžbenik i nikakva a priori rezoniranja neće nam reći kako se ta naša privreda ponaša: mi moramo izgraditi taj model, moramo ga testirati i tada će mnoge, danas pogrešne predodžbe o tome kako se naša privreda ponaša otpasti.

Drugo, da bismo mogli izgraditi taj model, a i nezavisno od toga, moramo prići mjerenju ponašanja i reakcija naših privrednih subjekata i to modernim, ekonometrijskim metodama. Ne više po osjećaju, ne više samo na osnovi zdravog razuma, nego statističkim mjerenjima, da ustanovimo te parametre. I to nam je potrebno zbog dva očigledna razloga: 1) da bismo mogli dozirati instrumente ekonomske politike — čak i ako kažemo: monetarna se politika sada ne može upotrebiti, treba fiskalnu politiku ili nešto drugo — još uvijek nismo rekli faktički ništa jer treba reći koji instrument ekonomske politike, u kojem intenzitetu, u kojem vremenu itd., a to naprosto ne znamo jer nismo izmjerili reakcije naših privrednih organizacija i naše privrede u cjelini.

Za ilustraciju naveo bih dva primjera takve pogrešne pretpostavke koja je onda dovela do pogrešne ekonomske politike.

Vladalo je mišljenje da kao nacija trošimo više nego što proizvodimo, i zbog toga se odmah, kako smo ušli u reformu, nastojalo na neki način, a to je čak i eksplicitno bilo rečeno, da se unutrašnja tražnja reducira, kako bi se na taj način privredne organizacije prisilile na izvoz. To je bila vladajuća koncepcija godinu ili dvije. I mi smo zaista reducirali unutrašnju tražnju a zajedno s njom i izvoz! Zašto? Zato što se zdravorazumsko rezoniranje — naime, da ako manje trošiš više ti ostaje za izvoz — pokazalo nekonzistentnim s funkcioniranjem naše privrede; jer naša privreda funkcionira na slijedeći način: kad je tražnja velika i proizvodnja je velika, i izvoz je velik. Ako se pogleda koeficijent korelacije, što ga je Oskar Kovač izračunao u svom radu, vidjet će se

da je korelacija izvoza i proizvodnje velika, izuzev, mislim, u jednom jedinom slučaju.

Druga ilustracija, a takvih ilustracija pogrešnih pretpostavaka može se navesti mnogo, odnosi se na zapošljavanje. Naime, mislilo se da u nas postoji prekomjerno zapošljavanje i da se zbog toga produktivnost rada ne kreće onim tempom kojim bi morala. Prema tome, što treba uraditi? Nekako zakočiti zapošljavanje pa će se tada povećati produktivnost rada. I mi smo zaista kočili zapošljavanje, kao što znate čak smo apsolutno smanjivali broj zaposlenih i smanjili smo proizvodnju. Opet se pokazalo da rezoniranje ne odgovara faktičnom ponašanju privrede, a faktično ponašanje je ovo: velika proizvodnja, veliko zapošljavanje, velika produktivnost rada i veliki tehnički progres.

Treći element toga što bi trebalo uraditi, jest obrazovati kadrove koji će biti u stanju da izgrade model o kojemu je govoreno, i koji će moći da mjere te reakcije i da ih na određeni način, u skladu s tim saznanjima, formuliraju u ekonomsku politiku. To je zadatak koji je, ako se sjećate, konstatiran i u partijskom kongresnom dokumentu. Mi strahovito zaostajemo u suvremenom ekonomskom obrazovanju kadrova koji rade u organima ekonomske politike.

I posljednji zadatak, koji prirodno proizlazi iz ova tri, jest: uvesti nauku u izgradnju privrednog sistema i izgradnju ekonomske politike.

Postavlja se pitanje što možemo očekivati u neposrednoj budućnosti? U stvari sve što sam do sada govorio ima jedino smisla da bismo se na neki način pravilno orijentirali u budućnosti, inače to izgleda kao kritika ili kritizerstvo. I kad bismo mogli konstatirati da je dosadašnje usporevanje i ekonomski gubici što ih je zemlja pretrpila, da su oni stvorili solidnu bazu za dalji razvoj, vjerojatno bismo mogli da kažemo da se ta žrtva isplatila. I opet jedno dosta rašireno mišljenje koje se često čuje u posljednjih, recimo šest mjeseci otkako je započelo oživljavanje privrede, je ovo: Konačno je reforma dala efekte. Evo, sada je počelo oživljavanje i sada idemo u dugoročno ubrzavanje rasta. Ono na što bih posebno upozorio jest, da ne treba imati nikakvih iluzija s time u vezi.

Sadašnji privredni polet uskoro će se pretvoriti u novu recesiju s povećavanjem nezaposlenosti, sve većim administrativnim intervencijama i raznim ekscesima. Da ne bih ostavio utisak jednog pesimističkog gledanja na naše probleme, dužan sam da dam i jednu zaključnu primjedbu.

Čini mi se da mi moramo znati kakva je naša realna situacija, sviđala se ona nama ili ne. Ako je zaista želimo popraviti, moramo potpuno otvoreno gledati poteškoćama u lice. Dobrim željama tu situaciju popraviti nećemo. I sasvim sigurno, nije politički pozitivno izražavati veliki optimizam u situaciji koja diktira potpuno drugačije raspoloženje.

Prema tome, moramo znati što nije valjalo i zašto nije valjalo, da bismo ubuduće izbjegli pogrešne poteze. I to je bio razlog čitavoj ovoj listi raznih problema i neuspjeha do kojih je došlo u proteklo vrijeme. Ali uza sve to, vraćam se na konstataciju koju sam već ponovio: mi u osnovi imamo bazu za rješenje tih problema, dugoročnu bazu za rješenje tih problema. I ako se ispravno orijentiramo na tu bazu, a to su samoupravne strukture što su ugrađene u našu privredu, mi ćemo te probleme riješiti i neće nam se ponavljati ranije pogreške. Ne vjerujem da mo-

žemo izbjeći recesiju što nam predstoji. Nismo ni organizaciono spremni, ni psihološki, a većina ljudi još uvijek ne zna da postoje privredni ciklusi, ili ne vjeruje da oni u nas postoje itd.; istraživanja nismo izvršili, prema tome, mislim da bi bilo iluzorno iščekivati da se to može izbjeći. Ali nije iluzorno očekivati da se jednim koncentriranim, sistematskim, smišljenim naporom eliminiiraju najteže posljedice te recesije. Da nam se ne desi potpuna stagnacija kao 1967. Na koji način treba to uraditi, stvar je, naravno, daljnje diskusije i neke sam elemente ovdje iznio. Jedan od prijedloga što ga naš Institut već dulje ponavlja je taj da se pri vladi ili skupštini formira štab najspremnijih ekonomista, da to naprosto bude mobilizacija naučnih radnika i da se ubrzanim radom pokuša izgraditi osnova za dugoročnu akciju u tom smjeru.

Dosad je više puta isticana teza da je samoupravnim strukturama u našu privredu ugrađen ogroman razvojni potencijal koji se, međutim, ne koristi. Nije, međutim, dano nikakvo, ni kvantitativno, ni nekvantitativno obrazloženje. Dužan sam, dakle, to objasniti.

II

Osnovna tema našeg savjetovanja zapravo je analiza moguće i potrebne stope rasta. Ja bih te dvije stvari u ovom izlaganju povezo, pokušao bih dati indikaciju koja je moguća i koja je stopa rasta potrebna u periodu koji nam predstoji.

Da najprije prijedemo na problem moguće i potrebne stope rasta jugoslavenske privrede u vrijeme u kojemu živimo. U svom novogodišnjem broju »Politika« je objavila intervju iz kojega citiram slijedeći odlomak: »Savezno izvršno vijeće je nedavno, na osnovi raznih analiza, nastojalo da utvrdi koja je to stopa rasta industrijske proizvodnje koja osigurava privrednu stabilnost i ne donosi inflatorna kretanja. Računi su nam pokazali da se ta granična stopa kreće negdje do 10%. Do te se granice rast naše industrije može da odvija bez poremećaja na tržištu. Za slijedeću godinu, (to je sad ova godina — B. H.) predviđen je rast od 7 do 8%, znači, ispod granice izdržljivosti.« Ako dobro razumijem tu izjavu, u njoj se kaže da je dugoročna moguća stopa rasta jugoslavenske industrije 10%, ali da zbog konkretnih faktora i uslova u kojima se nalazimo, u 1969. ne možemo ići na taj nivo nego idemo niže na 7 do 8%. Nisam vidio da je igdje objavljen obračun i metodologija koji bi dali osnovu ovih podataka. Budući da je opće poznato da privredni rast u našoj zemlji ovisi o rastu industrije — poljoprivreda je prilično autonomna, a sve ostale oblasti slijede industriju — naš problem buduće stope rasta možemo pojednostavniti tako da analiziramo kolika je moguća i potrebna stopa rasta industrije. Takvo pojednostavnjenje možemo bez daljnijega izvršiti, s tim da kasnije možemo uvijek izvesti modifikaciju. Budući da metodologija i obračun nisu objavljeni, ne mogu s njima da diskutiram, ali mogu diskutirati s rezultatom, budući da je to izjava Saveznog izvršnog vjeća. To je u stvari službeni prijedlog naše buduće politike. To je jedna izvanredno krupna stvar i stvar koja direktno pripada savetovanju koje smo organizirali.

Problem ima dva aspekta. Jedan je političko-ekonomski, drugi je stručno-ekonomski. Počeo bih s političko-ekonomskim. Prvi element u političko-ekonomskom problemu jest: kakve konsekvence ta stopa od 10%

ima na našu privredu i to prije svega na zapošljavanje. U materijalu druga Medenice na kraju su navedene tri vrlo interesantne alternative mogućeg rasta, naime, alternative o tome što se dešava sa zapošljavanjem i proizvodnjom i tako dalje, ukoliko industrija raste po trima stopama, od 7%, 9% i 10,5%. Koristit ću se nekim rezultatima Medeničinog obračuna da bih izveo konsekvence koje nas zanimaju.

Ključni problem za analiziranje, uz pretpostavku da su ostali elementi Medeničinog obračuna tačni, je demografske prirode i radi se o radnim kontingentima. Prije svega, radi se o transferu radne snage iz nepoljoprivrednih u poljoprivredna zanimanja. Taj transfer radne snage odvija se u nas po stopi više od 1% godišnje. Iz rada dra Dušana Breznika vidi se, što mi izgleda prilično očiglednim, da i u budućih nekoliko godina, imajući u vidu sve demografske momente, ne možemo očekivati da će taj transfer biti manji od 1%; vjerojatno će biti veći a sasvim sigurno da manji neće biti. Prema tome, u korekciji tog obračuna uzео sam da će transfer biti 1%. Budući da je 1968. godine bio 47% u nepoljoprivrednim zanimanjima, morao bi 1975. biti 8% viši, to jest 55%. Maksimalna alternativa druga Medenice uzima 51,5; razlika je tri i po procenta. Ako se to primijeni na ukupan obim radne snage dobiva se tristo hiljada radnika koje će trebati zaposliti a u taj obračun nisu ušli. Doda li se tome 400.000 radnika koji su sada u inozemstvu, doda li se zatim 150.000 onih koji su još 1967. bili prekobrojni, ne prema nekom apsolutnom standardu, nego prekobrojni prema standardima koje smo već postigli 1964. godine, prije reforme, dakle, nešto što predstavlja jedan strahoviti pritisak interno u poduzećima, a taj se broj prekobrojnih i dalje povećao. On se povećava zato što se uz konstantnu zaposlenost i nastavljanje tehničkog progressa, a on je funkcija vremena, automatski dobivaju prekobrojno zaposleni u industriji. Dakle, ako se uzme broj prekobrojnih iz 1967. tada sam sasvim sigurno potcijenio situaciju, prema tome, treba dodati i tih 150.000 i treba dodati 90.000 nezaposlenih što ih je i drug Medenica obračunao, i kad to sve skupa zbrojite dobijete za 1975. godinu, uz stopu rasta industrije od 10,5%, 950.000 nezaposlenih.

Ovaj se račun može provjeriti. Svojevremeno je u tzv. *Žutoj knjizi* ustanovljeno da godišnje treba zapošljavati više od 200.000 ljudi da bi se izbjeglo povećavanje nezaposlenosti.² Obračun druga Medenice predviđa zapošljavanje od 163.000 godišnje. To znači da će se u petogodišnjem razdoblju sadašnji broj nezaposlenih povećati za još 200.000 ili više (zbog povećanja radnih kontingenata s obzirom na period prije 1962.) ukoliko industrijska ekspanzija bude 10,5% godišnje. Uz nižu stopu i povećanje nezaposlenosti bit će veće.

Budući da se u intervjuu koji sam upravo spomenuo predviđa stopa rasta, ne od 10,5% već od 10%, to u slučaju da se takav program ostvari, možemo 1975. godine očekivati oko milijun nezaposlenih. Mnogi od nezaposlenih bit će na radu u inozemstvu, a mnogi od potonjih, neće se nikada više vratiti u zemlju. No to ne mijenja ukupni efekt. Osim toga, svaka ozbiljnija depresija u Zapadnoj Evropi može nam većinu ekonomskih emigranata odjednom vratiti u zemlju. Postavlja se pitanje: Kako jedna vlada može ozbiljno pomišljati na program s takvim posljedicama?

² Odjeljenje za ekonomska istraživanja Savplana, *Uzroci i karakteristike privrednih kretanja u 1961. i 1962. godini*, DAM br. 7, Beograd, 1962, str. 12—13.

Drugi element političko-ekonomskog pristupa je slijedeći:

Dva naša susjeda postižu stope rasta koje su tridesetak procenata veće od te, tobože, maksimalne industrijske stope koja nama predstoji. Japan, je u razdoblju 1952—1966. postizao prosječnu stopu rasta koja je trideset i pet posto veća. U jednom radu Zorana Popova³ navedeno je deset zemalja s najbržim industrijskim rastom u svijetu. Neke imaju stopu rasta iznad deset, neke ispod deset posto, ali prosjek za tih deset zemalja je viši od 10,5%. Dakle i taj je prosjek veći od propisanog za našu zemlju. I sada se postavlja pitanje: kojim nam se pravom nudi kompleks inferiornosti, koji treba da znači da je samoupravni sistem u ovoj zemlji inferiorniji od etatičkih sistema ili kapitalističkog sistema kao što je japanski? Na kojoj nam se osnovi može tako nešto ozbiljno danas predložiti? Mislim da bismo se mi ekonomisti morali kao profesija ograditi od toga pristupa, od pristupa koji se, ne bi htio da upotrebim suviše tešku riječ ali ne vidim druge, ne može označiti drugačije nego kao politički defetizam.

Međutim, ono što je sad za nas kao naučne radnike interesantno, budući da je ovo do sada bio političko-ekonomski aspekt koji bi više odgovarao jednom sastanku političkih radnika i funkcionara, jest stručni aspekt. Naime, ta analiza da je 10% gornja granica izdržljivosti naše privrede, naprosto ne odgovara stvarnosti. Ona je izmišljena. Budući da nemam obračuna, ne mogu da pokažem gdje je obračun pogrešan. Prema tome, ostaje mi mogućnost da dam jedan alternativni obračun, jer su u Institutu, ne za ovu već za druge svrhe, rađene fragmentarne analize. Na veo bih nekoliko dokaza koji, po mom mišljenju, nedvosmisleno pokazuju da su potencijali jugoslavenske privrede znatno veći nego što se često misli.

Prvo, i najočiglednije je to da, ako uzmete stope rasta što ih je jugoslavenska industrija postizala u posljednjih petnaestak godina od recimo 1952. do 1964. godine, da ne uplićem reformu u tu analizu, stopa rasta je bila 12,7%, dakle, 27% više nego što se sada predlaže kao mogući domet, a to je u isto vrijeme razdoblje veoma izraženih privrednih ciklusa. Znači tih 12,7%, to je prosjek kroz te privredne cikluse. Očigledno je da bismo u slučaju da smo imali stabilniju i efikasniju ekonomsku politiku, koja bi odrezala te najizrazitije dolove privrednih ciklusa, ta prosječna stopa rasta morala da bude veća. Prema tome, vlastito nam iskustvo pokazuje da je sasvim nemoguće tvrditi da je 10% maksimum izdržljivosti samoupravne jugoslavenske privrede.

Nadalje, još prije nekoliko godina dva su ekonomista računala korelaciju između izvozne i uvozne ekspanzije i rasta industrije. Naime, poznato je da kako se ubrzava rast industrijske proizvodnje, stopa rasta izvoza tendira usporavanju a stopa rasta uvoza tendira ubravanju. Tako počinje da se otvara vanjskotrgovinski deficit. Spomenuti su ekonomisti pronašli da se negdje na stopi od 13 ili nešto više od 13% susreću stope izvoznog i uvoznog rasta sa stopom rasta industrijske proizvodnje. Prema tome do 13% rasta industrijske proizvodnje nema otvaranja vanjskotrgovinskog deficita, a to je naše osnovno usko grlo i to je osnovni faktor

³ Osvrt na kretanje privrednog razvoja u svetu, Ekonomska analiza 3—4/1968, str. 363.

kao što je Oskar Kovač iznio; to je osnovni faktor obrtanja ciklusa naniže. Nadalje, naša su istraživanja pokazala da se tek na stopi od 13% rasta industrijske proizvodnje porast zaliha izjednačava s porastom proizvodnje. Ispod te stope imamo akumuliranje zaliha sa svim konsekvencama koje su vam poznate. Ako uzmete ta dva empirijska rezultata, do kojih su došli sasvim nezavisni istraživači, i ako to povežete s konstatacijom, da smo imali izrazite privredne cikluse gdje bi određivanje tih dolova automatski moralo da poveća stopu rasta iznad 12,7%, što smo postigli, tada je očigledno da je moguća stopa industrijskog rasta u jednoj stabilnoj privredi viša od 13%. Koliko viša, ne znam. Naše maksimalne stope su bile i do 20%, što očigledno ne dolazi u obzir. Potrebno je dalje računati da se vidi gdje je, ali ako uporedite tih 13% sa 13,5% Bugarske, sa oko 14% Japana itd., tu smo.

Tako sam stigao do posljednje tačke ovog dijela priloga, naime, do tog prividnog paradoksa između tvrdnje da su moguće ne samo iste stope rasta nego i brže stope rasta od onih koje smo imali, i faktične situacije da od 1960. imamo usporavanje u stopama rasta. Sjetio sam se jednog Marxovog citata — iako, izgleda, nije više moderno da se Marx citira — ali mislim da je ovdje dobro da se istakne, naime, da naučni radnici moraju uvijek da razlikuju pojavu od suštine. U ovom slučaju pojava je zaista usporavanje, statistički izmjereno usporavanje rasta od 1960. godine. Međutim to ne znači da su naši potencijali rasta postali manji. Na osnovi te površinske pojave još ništa ne znamo o faktičnim potencijalima rasta i sada dolazimo do teze o tome da su samoupravne strukture te potencijale povećale. Postavlja se, naravno, pitanje na koji ćemo način te potencijale izmjeriti a da to ne bude voluntaristički, da to ne bude takva kvalitativna ocjena koju će svatko moći pobijati sa svog staništa. Očigledno ima više pristupa. Predložio bih pristup koji mi izgleda intuitivno najočigledniji i nekako najjednostavniji, a to je slijedeći:

Budući da se naša privreda kreće po tim nezgodnim ciklusima, uzmi-mo nekoliko konstatacija iz teorije ciklusa. Tako dol ciklusa predstavlja razdoblje usklađivanja strukture ponude i tražnje. I budući da je ta struktura usklađena, i ne samo ponude i tražnje nego i instrumenata ekonomske politike i drugih uslova itd., i budući da se ta usklađenost tu sad postigla, tada se u privredi javljaju snage koje je dižu u novu fazu poleta. Prema tome, možemo pretpostavljati da između dola i vrha jednog ciklusa imamo onu situaciju u privredi kada, zato što su egzogeni faktori usklađeni, radni kolektivi mogu u punoj mjeri razviti svoju samoupravljajuću inicijativu i postići one rezultate koje bi normalno postizali u stabiliziranoj privredi koja koristi raspoložive resurse.

Prema tome, stope rasta do kojih dolazi u akcelerativnoj fazi prije vrha jednog ciklusa, od jednog dola do jednog vrha, to je situacija u kojoj nema egzogenih restrikcija na akcije radnih kolektiva ili one bar nisu toliko značajne i samoupravni subjekti mogu u punoj mjeri da razviju svoju inicijativu i da pokažu puni razvojni potencijal naše privrede. Da ne bih suviše idealizirao tu situaciju, zna se da u dolu jednog ciklusa postoje neiskorišteni kapaciteti, nagomilane zalihe i nezaposlena radna snaga, što se sve polako iscrpljuje kako se privreda kreće prema vrhu. Mogli bismo doduše da kažemo da nas u jednom dobrom sistemu planira-

nja nitko ne sprečava da u svakom momentu imamo baš tu situaciju, dovoljno zaliha, dovoljno kapaciteta i dovoljno pripremljene kvalificirane radne snage, jer radne snage imamo općenito mnogo više nego nam treba. Prema tome, mogli bismo da stanemo i na to stanovište, da bi nam planiranje koje je usuglašeno s potrebama privrednog razvoja, moralo u svakom momentu stvarati situaciju koja se inače stihijski stvara, ciklusima, usporavanjem, recesijom i usklađivanjem u dolu. Međutim, da ne bih pretjerao, da ne bi bilo prigovora, o nekom ekstremnom optimizmu u pogledu efikasnosti našeg samoupravnog sistema, pošao sam od pretpostavke da je realno moguća efikasnost manja od one u akcelerativnoj fazi ciklusa. Uzimam stoga neku sredinu, kao što se obično u ekonomiji radi kada se želi izbjeći ekstrem; uzimam srednju stopu rasta između prosječne u cijelom ciklusu i ove pomalo idealne, od dola do vrha. Ako se to uradi tada se za industrijsku proizvodnju prema privrednim ciklusima, a dosad smo imali četiri privredna ciklusa i sad smo ušli u peti, dobivaju slijedeće stope rasta: od 1952—1955 — 11%, od 1955—1957 — 12%, od 1957—1960 — 12,1%, od 1960—1964 — 13,7%. Za mene je to, doduše, grubi ali sasvim nedvosmisleni dokaz da razvojni potencijali privrede rastu i da sve što treba da uradimo nije sad neko bilanciranje niti oni elementi koji se obično službeno ističu, nego je to problem jedne adekvatne ekonomske politike, da se stvori okvir u kojemu će se ti razvojni potencijali moći i realizirati.

Na kraju kratak odgovor na primjedbe druga Vacića. Prvo, njegova sumnja u pogledu tvrdnje da je danas nestabilnost veća nego ikad od 1952. godine. To se pokušalo izvesti iz godišnjih podataka u Godišnjaku, koji nisu bili konkluzivni. Mogao bih sugerirati slijedeće:

Prvo, kada mjerimo nestabilnost godišnji podaci nisu prikladni, jer uprosječuju stvari. Prema tome moramo ići barem na kvartalne podatke, ako ne i na mjesečne. Međutim i godišnji indeksi nestabilnosti, iako ublaženi, pokazuju porast nestabilnosti.

Drugo, u referatu Oskara Kovača nacrtani su privredni ciklusi: industrijska proizvodnja, izvoz i uvoz. Dovoljno je uzeti ravnalo i izmjeriti oscilacije da se vidi da je nestabilnost danas mnogo veća nego ranije.

Treće, u radu dra Bajta i Mencingera također je nacrtan ciklus, čija se amplituda može izmjeriti na isti način.

Četvrto, u »Sumarnoj analizi« Instituta, također su nacrtani ciklusi. Prema tome, nisu potrebni nikakvi dodatni podaci, jednostavno vizuelno pogledajte, uzmite olovku ili ravnalo i mjerite razmak između vrha i dola, i odmah se vidi da taj razmak iz ciklusa u ciklus sve više raste. Uskoro izlazi iz štampe naša knjiga o privrednim ciklusima¹ i meni će biti jako drago ako se ta knjiga podvrgne kritičkoj recenziji, jer se na tome zasniva većina onoga što sam iznio.

Druga je primjedba bila u vezi sa ciljevima privredne reforme. Naglasio sam da ti ciljevi nisu bili nigdje tačno definirani. Unaprijed sam se ogradio od toga da se moja interpretacija smatra jedino mogućom. Htio bih, međutim podsjetiti da je privredna reforma počela kao priv-

¹ B. Horvat, *Privredni ciklusi u Jugoslaviji*, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1969.

redna i da se tek kasnije pretvorila u društvenu.* To se vrlo često zaboravlja. Prema tome, tek kasnije su ti društveni elementi prevagnuli pa je došao Brionski plenum itd. Osim toga, privredna reforma je započela kao kratka pa se pretvorila u veoma dugotrajnu. A što se tiče elementa da privredni subjekti treba da postanu nosioci odlučivanja itd., to je taj elemenat bio prisutan vrlo snažno već i u reformi 1961. i u tome se te dvije reforme ne razlikuju. Mogu podsjetiti na to, kako su nezgodno tekle diskusije u općeinvesticionom fondu. Kako su politički forumi zaključili da se sredstva prebace poduzećima, investicioni fond likvidira, a planeri se našli u čudu kak oće financirati investicije. Tačno to što se desilo i u drugoj reformi. Upozorio bih također, nezavisno od te verbalne i kvalitativne ocjene, kako su privredne organizacije 1961. naglo povećale vlastitu štednju na otprilike 47%, pa je to pod pritiskom neadekvatnog sistema palo 1963. na 35%, a 1964. se vratilo na 41%; zatim je došla reforma koja je to digla na 65%, pa je opet pod utjecajem neadekvatnosti sistema to počelo da pada. Dakle, i u tom pogledu imamo gotovo identična ponašanja. Međutim, ne insistiram na tome, kako god mi definirali reformu, bilo da kao osnovni zadatak reforme, uzmemo to što drugi predlažu, bilo da i onda kažemo da su elementi koje sam navodio samo pretpostavke, doći ćete opet do istog zaključka, jer ako se pretpostavke nisu izvršile tada, naravno, ni osnovni zadatak ne može da se izvrši. I to je zapravo ono na čemu sam insistirao. Osnovni zadatak reforme je, ako hoćete, povećavanje radijusa samoupravnosti poduzeća. Međutim, u uslovima neizvršavanja planova, blokiranih računa, raspodjele koja nije raspodjela prema radu, smanjenja autofinanciranja investicija** itd., ne samo da se radijus samoupravnosti nije proširio, on se suzio. I to se lijepo vidi iz onih podataka koji su izneseni, naime da poduzeća počinju odustajati od formiranja svojih planova razvoja. Plan razvoja jednog radnog kolektiva je osnovni odraz njegove samoupravnosti. Ako taj kolektiv dolazi do zaključka da ne vrijedi ništa odlučivati, jer što god odluči netko drugi tu odluku sprečava, i počinje da reducira te svoje planove kao što smo jučer vidjeli, to onda znači da taj osnovni zadatak reforme, ako hoćemo da na njemu insistiramo, naime, na povećanju samoupravnosti, ne samo da nije izvršen nego je reduciran prema početnom nivou iz 1963. godine.

I na kraju treća napomena. Vrlo često čujemo da smo ranije imali akumulaciju na račun sadašnje generacije, da zbog toga druge generacije žive bolje a da bi to sada trebalo okrenuti.

To je stav koji je dijametralno suprotan stvarnoj situaciji. Uzmite period kada smo mi imali najvišu akumulaciju 1957—1960. ili do 1964., tih sedam godina. To je sigurno u poslijeratnom periodu, ma koji drugi sedmogodišnji period uzeli, to je sigurno period s najvećom akumulacijom i to je ujedno period sa najbržim povećavanjem životnog standarda.

* V. Bakarić konstatira: »... da prvi nacrt reforme u nas nije imao nikakvu namjeru da dublje ulazi u društvenu reformu, štaviše ako hoćemo kvalificirati taj odnos, onda je on po svojoj tendenciji bio na liniji poboljšanja starog sistema«. (»Socijalizam«, 1—2/1968, str. 62)

** U 1967. g. privredne organizacije su financirale iz svojih fondova 36,3% investicija, a u 1968. samo 32%, dakle, manje nego 11 godina ranije. (Usp. P. Knežević, *Samofinanciranje preduzeća u Jugoslaviji*, »Direktor«, 3/1969, str. 57—58.)

Prema tome, akumulacija i životni standard ne samo da nisu suprotni, nego u našoj privredi idu zajedno. Htio bih da upozorim na zaključak koji nam je svima bio u podsvijesti, meni donedavna. Naime, svi smo ostali pod impresijom prvog petogodišnjeg plana koji je praktički završen negdje 1954—1955. godine. Taj je plan trebao da osigura razvoj Jugoslavije idućim generacijama, a mi znamo da je u to vrijeme potrošnja bila niska, nizak standard, i otud mi, barem mi stariji, vučemo tu predodžbu o tome kako visoka akumulacija znači niski životni standard. Međutim statistički podaci i istraživanja, koja upravo sada provodimo u Institutu, pokazuju slijedeće:

Porast investicija i relativna veličina akumulacija, za vrijeme prvog petogodišnjeg plana, dakle prije 1955. nisu bili veći od onih u periodu koji sam spomenuo. Stopa rasta investicija je bila manja, a to što smo imali tako nisku potrošnju, pored blokade koja je naravno tome doprinijela, uzrok niskoj potrošnji bio je administrativni sistem koji je u to vrijeme doveo do negativnog tehničkog progressa. Prema tome, u ovoj našoj kratkoj poslijeratnoj historiji ne radi se o visini akumulacije koja bi depresirala potrošnju nego se radi o sasvim drugim elementima.

IZDANJA INSTITUTA EKONOMSKIH NAUKA

Zmaj Jovina 12

S e p a r a t i

1. V. Tričković, "Ispitivanje strukture i elastičnosti tražnje", *Ekonomist*, 3-4/1957., 238-269.*
2. B. Horvat, "The Depreciation Multiplier and a Generalised Theory of Fixed Capital Costs", *The Manchester School*, May 1958.
3. B. Horvat, "The Optimum Rate of Investment", *The Economic Journal*, December 1958, 748-767.
4. V. Tričković, "Strukturne promene u ličnoj potrošnji", *Ekonomist*, 3/1960., 427-458.
5. B. Horvat and V. Rašković, "Workers Management in Yugoslavia: A Comment", *The Journal of Political Economy*, April, 1959., 194-198.*
6. B. Horvat, "Drei Definitionen des Sozialprodukts", *Konjunkturpolitik*, Erstest Heft, 1960., 27-40.*
7. B. Horvat, "A Restatement of a Simple Planning Model with some Examples from Yugoslav Economy", *Sankhya*, Series B., Vol. 23. Parts 1, 2, 3, 29-48.
8. B. Horvat, "The Characteristics of Yugoslav Economic Development", *Socialist Thought and Practice*, 1/1961., 1-15.*
9. B. Horvat, "Caracteristiques du developpement de l'economie Yougoslave", *Questions actuelles du socialisme*, 60/1961., 85-105.*
10. B. Horvat, "The Conceptual Background of Social Product", *Income and Wealth*, Series IX (1961), 234-252.
11. B. Horvat, "Radna vrijednost proizvodnje jugoslavenske poljoprivrede i industrije", *Ekonomist*, 4/1961., 512-523.
12. B. Horvat, "Raspodjela prema radu medju kolektivima", *Naša stvarnost* 1/1962. 52-66

13. B. Ivanović, "Primena metoda I-odstupanja u problemima odredjivanja stepena ekonomske razvijenosti", *Statistička revija*, 2/1967., 125-154, 1-2/1959., 26-42, 1/1962, 1-14, *Ekonomist*, 1/1961. 182-205.
14. B. Horvat, "Methodological Problems in Long-Term Economic Development Programming", *Industrialization and Productivity*, UN, Bulletin, 5/1962., 37-51.
15. B. Horvat, "Ekonomska nauka i narodna privreda", *Naša stvarnost*, 7-8/1962., 48-67.*
16. B. Ivanović, "The estimation of the two dimensional distributions of a statistical set, based on the marginal distribution of its strata", *Statistica Neerlandica*, 1/1963., 13-23.*
17. B. Horvat, "Naftni kartel u predratnoj Jugoslaviji", *Ekonomska analiza*, 12-13 (1962), 205-222.*
18. B. Savić, "Problemi regionalne lične potrošnje u Jugoslaviji", *Ekonomska analiza*, 12-13 (1962), 97-116.*
19. D. Nikolić, "Konstrukcija jednog ekonometrijskog modela za razvoj industrije", *Ekonomist*, 2/1963., 388-419.*
20. M. Živković, "Matematika u sovjetskoj ekonomiji", *Naša stvarnost*, 7-8/1963., 126-135.
21. V. Tričković, "Lična potrošnja kao kriterij proizvodne politike", *Ekonomist*, 1-2/1958.
22. V. Tričković, "Tendencije potrošnje hrane u svetlosti savremenih izučavanja", *Ekonomist*, 1/1960., 41-71.
23. V. Matejić, "Suština i metode operacionih istraživanja", *Statistička revija*, 1/1963., 1-18.
24. B. Horvat, "Quelques aspects de la planification economique nationale", *Les Annales de l'economie collective*, 2-3/1963.
25. B. Savić, "Nivo ishrane seoskog stanovništva Srbije po poljoprivrednim rejonima", *Hrana i ishrana*, IV, 1963.
26. B. Horvat, "Metodološki problemi dugoročnog programiranja privrednog razvoja", *Ekonomska analiza*, 10-11/1962.
27. V. Medenica i V. Tričković, "Materijalni i novčani tokovi i njihov uticaj na cene i tržište", *Ekonomska analiza*, 10-12/1963.
28. B. Marenić, "Financiranje djelatnosti visokog školstva SRH u periodu 1960-63. godine", *Ekonomska analiza*, 10-12/1963.

29. B. Horvat, "Samoupravljanje, centralizam i planiranje", *Pregled*, 5/1964., 413-444.
30. B. Horvat, "Dva modela efekata formiranja zaliha na kretanje društvenog proizvoda", *Ekonomska analiza*, 7/1964., 407-415.
31. B. Horvat, "Ekonomska analiza indeksa proizvodnje i cijena", *Statistička revija*, 1/1964., 7-14.
32. B. Ivanović, "Statistički rasporedi sa aleatornim parametrima", *Statistička revija*, 1/1964., I-6.
33. B. Horvat, "The Optimum Rate of Investment Reconsidered", *The Economic Journal*, 1965., 572-576.
34. Lj. Madžar, "Privredni sistem i mobilnost faktora proizvodnje", *Ekonomist*, 1-2/1965., 28-48.
35. B. Horvat, "Planning in Yugoslavia", *Studies in Development* 1, 1964., 149-165.
36. S. Bolčić, "O metodama sociološkog proučavanja gradova", *Sociologija* 4, 1967.
37. B. Horvat, "Individualno i društveno vlasništvo u socijalizmu", *Gledišta* 3, 1967.
38. B. Horvat, "Planning and the Market: The Yugoslav Experience", *Planning and Development Programming*, OECD, Paris, 1964.
39. B. Horvat, "Die Übernahme der Betriebsleitung durch die Arbeiter in historischer Perspektive", *An International Seminar Worker's Participation in Management*, Vienna, 1958.
40. B. Horvat, "Privredni ciklusi u Jugoslaviji", *Ekonomist*, 1-4/1966. 71-110.
41. Lj. Madžar, "Kolebanje zaliha kao faktor nestabilnosti jugoslovenske privrede", *Ekonomist*, 1-4/1966., 265-285.
42. B. Horvat, "Kibernetika i privredno planiranje", Referat na II međunarodnoj konferenciji *Nauka i društvo* u Herceg Novom, 1966.
43. B. Horvat, "Dijalektika i dinamički modeli", *Marks i savremenost*, 3/1966., 354-360.
44. P. Sicherl, "Analiza odnosa između fiksnih fondova i proizvoda u predratnom i posleratnom razvoju Jugoslavije", *Ekonomist*, 12/1967., 275-293.
45. Z. Popov, "Komparativna analiza privrednog razvoja SFR Jugoslavije i NR Bugarske", *Ekonomist*, 1-2/1967., 294-320.

46. O. Kovač, "Uticaj spoljne trgovine na društvenu reprodukciju", *Pregled*, 3/1967., 185-204.
47. B. Horvat, "Prilog diskusiji o teoriji partije", *Naše teme* 5, Zagreb, 1967.
48. B. Horvat, "Marksistička analiza društvenih klasa i suvremeno jugoslavensko društvo", *Gledišta* 10, Beograd, 1967., 1279-1291.
49. Ž. Mrkušić, "O savremenoj interpretaciji teorije komparativnih troškova", *Medjunarodni problemi* 1, Beograd, 1967., 9-33.
50. B. Horvat, "Der Markt als Instrument der Planung", *Probleme Zentraler Wirtschaftsplanung*, Wien, 1967., 107-116.
51. B. Horvat, "Prilog zasnivanju teorije jugoslavenskog poduzeća", *Ekonomika analiza*, Beograd, 1-2/1967., 7-28.
52. P. Sicherl, "Empirijska analiza proizvodnih koeficijenata fiksnih fondova na bazi proizvodne funkcije", *Ekonomika analiza*, 1-2, 1967., 29-48.
53. M. Bazler, "Analiza stepena razvijenosti jugoslovenskih područja", *Ekonomika analiza*, 1-2/1967., 49-63.
54. Ž. Dačić, "Dinamički međusektorski model za određivanje optimalnih investicionih programa i problemi njegove primene kod nas", *Ekonomika analiza*, 1-2, 1967., 64-76.
55. O. Kovač, "Platni bilans u jugoslovenskom sistemu društvenog računovodstva", *Ekonomika analiza*, 1-2, 1967., 89-101.
56. M. Kovačević, "Kratkoročni i dugoročni ekonomski efekti razoružanja", *Ekonomika analiza*, 1-2, 1967., 101-112.
57. Z. Popov, "Zemlje sa najbržim privrednim razvojem - sa posebnim osvrtom na razvoj socijalističkih zemalja", *Ekonomika analiza*, 1-2, 1967., 112-122.
58. B. Horvat, "Jugoslovenski sistem samoupravljanja in uvoz tujege kapitala", *Ekonomika revija*, 4, 1967., 406-417.
59. Ž. Mrkušić, "La balance des payments et le developpement economique", *Referat na simpozijumu*, Vienna, Institute for development, 1967., 1-12.
60. B. Horvat, "Privredni ciklusi, monetarni faktori i cijene", *Ekonomika analiza*, 1-2/1968., 1-21.
61. Ž. Mrkušić, "Kritika nekih elemenata neokejnzijskog modela medjunarodne trgovinske politike", *Ekonomika analiza*, 1-2/1968.
62. S. Jovičić, "Korišćenje grupe poslova kao procenjivačkog kriterija u okviru analitičke procene radnih mesta", *Ekonomika analiza*, 1-2/1968., 131-153.

63. B. Horvat, "The Rule of Accumulation in a Planned Economy", *Kyklos*, 2/1968., 239-265.
64. B. Horvat, "Note on Wages and Employment in a Labour Surplus Economy", *The Manchester School*, March Edition, 1968., 63-68.
65. B. Horvat, "Die produktive Arbeit in der Sozialistischen Gesellschaft", *Osteuropa Wirtschaft*, 2, 1968., 98-107.
66. B. Horvat, "Socijalistička robna proizvodnja", *Gledišta*, Beograd, 10/1968., 1321-1330.
67. Ž. Mrkušić, "Neka pitanja na alternativu: 'Prilagodjavanje deviznog kursa - direktna kontrola'", *Ekonomist*, Zagreb, 1-2/1967., 89-102.
68. Z. Popov, "Neki problemi izrade integrisanog sistema društvenih računa", *Ekonomist*, Zagreb, 2/1968., 421-431.
69. B. Horvat, "An Integrated System of Social Accounts for an Economy of the Yugoslav Type", *The Review of Income and Wealth* 1, New Haven, Conn., 1968.
70. S. Stefanović, "Sudska praksa o naknadi štete čiji je osnov nesreća na poslu", *Rad i pravo*, Beograd, 1/1968., 9-29.
71. Ž. Mrkušić, O. Kovač, F. Filipi, "Uslovi i kriteriji za optimalno uključivanje u medjunarodnu podelu rada i proizvodna orijentacija Jugoslavije", *Ekonomika analiza*, Beograd, 3-4/1968., 243-263.
72. Lj. Madžar, "Kretanje zaliha kao indikator promena efikasnosti privredjivanja", *Ekonomika analiza*, Beograd, 3-4/1968., 266-291.
73. Ž. Mrkušić, "Ka realnijem pristupu problemu konvertibilnosti", *Medjunarodni problemi*, Beograd, 1/1968., 37-54.
74. P. Sicherl, "Regional aspects of Yugoslav economic development and planning", *Multidisciplinary Aspects of Regional Development*, Paris, 1969., 163-178.
75. B. Horvat, "Príspevok k zakladaniu teórie juhoslovenského podniku", *Economický časopis*, Bratislava, 8/1968., 789-808.
76. Lj. Madžar, "Tržište i kultura", *Gledišta*, Beograd, 12/1968., 1627-1786.
77. Dančika Nikolić, Pavle Sicherl, "A Structural Analysis of Economic Development of Yugoslavia in the Period 1952-1962", *Czechoslovak Economic Papers* 8, Prague, 1967., 97-116.